

MOISÈS A HEKHALOT ZUTARTI (segons el manuscrit N8128)

Jordi CERVERA – Bàrbara VIRGIL

Original rebut: 25/03/2015
Data d'acceptació: 20/04/2015

Adreça: Jordi Cervera i Valls
Cardenal Vives i Tutó 2
08034 BARCELONA
E-mail: jordicaputxi@gmail.com

Adreça: Bàrbara Virgil
Socós 9
08540 CENTELLES
E-mail: barbarasaloum@yahoo.es

Resum

El debat sobre l'estatus de Moisès respecte els àngels és un tema recurrent en la tradició jueva, així com les revelacions extraordinàries que rebé dalt el cel en la seva ascensió des de la muntanya del Sinaí. L'obra Hekhalot Zutarti adapta aquestes agadot al context místic on Moisès rep revelacions de formulacions misterioses i gaudeix de la proximitat de Metatron, l'àngel principal i més pròxim a Déu que exhibeix repetidament la seva grandesa i les seves capacitats davant Moisès.

Paraules clau: Mística jueva antiga, Hekhalot Zutarti (Palaus Menors), manuscrit New York N8128, Sinaí, Moisès, Metatron.

Abstract

The debate concerning the status of Moses with respect to the angels is a recurring theme in Jewish tradition, just as are the extraordinary revelations he receives from heaven when he ascends Mount Sinai. The Hekhalot Zutartey adapts these haggadot to suit the mystical context whereby Moses receives revelations of mysterious notions and rejoices in the proximity of the Metatron, the chief of

the angels and the one closest to God, who repeatedly displays before Moses the greatness and the powers of God.

Keywords: *Ancient Jewish mysticism, Hekhalot Zutartey (Lesser Palaces), New York manuscript N8128, Sinai, Moises, Metatron.*

1. HEKHALOT ZUTARTI SEGONS EL MANUSCRIT NEW YORK N8128

La composició Hekhalot Zutarti (Palau Menors) forma part de les produccions místiques compilades en la literatura de les Hekhalot.¹ Són diversos els manuscrits que reproduïen de manera global o parcial aquestes antigues tradicions místiques jueves;² i Peter Schäfer en publicà un elenc en l'utilíssima *Synopse zur Hekhalot-Literatur* (1981) on edità en distribució sinòptica els manuscrits més rellevants trobats fins al moment.³ L'investigador alemany arrodoní el fons documental amb fragments místics trobats en la Guenizà del Caire i editats a *Gueniza-Fragmente zur Hekhalot-Literatur*.⁴

Les traduccions d'aquest corpus literari publicades fins al moment són traduccions semieclèctiques o eclèctiques dels manuscrits, que ofereixen una versió el més comprensible i més aproximada possible a l'original. Parteixen del document considerat més antic: el manuscrit Oxford 1531 (s. XIII), reforçat pels fragments de la Guenizà del Caire i el suport dels principals manuscrits. Sense fer especificacions, així ho trobarem en la pionera traducció alemanya

1. Ometem l'estat de la qüestió sobre la delimitació d'aquestes obres, discutida però suficientment consensuada. Cf. María Ángeles NAVARRO, «Libro Hebreo de Henoc (Sefer Hekhalot)», en Alejandro Díez-MACHO (ed.), *Apócrifos del Antiguo Testamento IV*, Madrid: Cristiandad 1984, 211-212. Christopher ROWLAND – Christopher R. A. MORRAY-JONES, *The Mystery of God. Early Jewish Mysticism and the New Testament* (CRINT 12), Leiden: Brill 2009, 256.
2. Cf. «Handschriften zur Hekhalot Literatur», en Peter SCHÄFER, *Hekhalot-Studien* (TSAJ 19), Tübingen: Mohr (Siebeck) 1988, 154-233. Peter SCHÄFER (ed.), *Synopse zur Hekhalot-Literatur* (TSAJ 2), Tübingen: Mohr (Siebeck) 1981, VIII-X.
3. Els principals manuscrits editats per Schäfer són: New York 8128 (N8128), Oxford 1531 (O1531), München 40 i 22 (M40 i M22), Dropsie 436 (D436), Vatican 228 (V228), Budapest 238 (B238).
4. Peter SCHÄFER (ed.), *Geniza-Fragmente zur Hekhalot-Literatur* (TSAJ 6), Tübingen: Mohr (Siebeck) 1984. Respecte a la font documental de la literatura de les Hekhalot, Gideon Bohak continua investigant i publicant sobre manuscrits místics i màgics de la Guenizà del Caire, Daniel Abrams insisteix en la recerca de manuscrits i la seva anàlisi rigorosa per consolidar la complicadíssima crítica textual, Rachel Elijor està convençuda que encara roman material per descobrir en les biblioteques europees (informació provinent de converses amb els autors).

de Peter Schäfer (1989),⁵ en la parcial versió anglesa de Morray-Jones (2009),⁶ i en la més recent —també en anglès— de James Davila (2013).⁷ L'avantatge d'aquestes traduccions és que resolen més fàcilment les complicacions textuals dels manuscrits i presenten una reconstrucció de la versió més antiga de l'obra. El desavantatge és que ofereixen una lectura convencional que dilueix el segell personal dels manuscrits, cosa que dificulta una aplicació eficaç dels mètodes historicocrítics, en especial la tasca de la crítica de la redacció que investiga l'evolució d'aquesta literatura.⁸

Els sotasignats d'aquest article opten decididament per una edició i una traducció diplomàtica, és a dir, centrar-se en un sol manuscrit, no el més antic sinó el més extens i peculiar: el New York N8128, conservat a la biblioteca del *Jewish Theological Seminar* de la mencionada ciutat. El relligat procedeix de cercles hassídics alemanys i la seva redacció es situa a finals del segle xv.⁹ El manuscrit gaudeix d'un segell peculiar que el diferencia dels altres documents: té un inici diferent, posseeix fragments màgics, els fulls presenten gràfics i alguns dibuixos, hi ha canvis intencionats de vocabulari, expressions pròpies, interpretació personal de citacions de l'Escriptura... Per tot plegat opinem que mereix una aproximació particular.¹⁰

Centrant-nos en Hekhalot Zutarti (§335-424),¹¹ el manuscrit New York presenta l'obra després de Hekhalot Rabati (Palaus Majors) com fan els altres manuscrits, però conté una singularitat: s'introdueix la secció §376-406 amb un bloc de paràgrafs sota el títol Xiür Qomà (§376-386) i altres paràgrafs dedicats sobretot a l'àngel Metatron (§387-406) que la resta de manuscrits recullen fora de Hekhalot Zutarti.¹²

5. Peter SCHÄFER (ed.), *Übersetzung der Hekhalot-Literatur I, II, III, IV* (TSAJ 46, 17, 22, 29), Tübingen: Mohr (Siebeck) 1995, 1987, 1989, 1991.
6. Morray-Jones només tradueix Hekhalot Zutarti: ROWLAND – MORRAY-JONES, *The Mystery of God*, 265-301.
7. James D. DAVILA, *Hekhalot Literature in Translation. Major Trends of Merkavah Mysticism* (SJJTP 20), Leiden – Boston: Brill 2013.
8. Per un debat sobre les traduccions eclèctiques i diplomàtiques en les Hekhalot cf. DAVILA, *Hekhalot Literature in Translation*, 20-25.
9. Malachi Beit-Arie ens concedí una entrevista per discutir l'antiguitat del document (12 maig 2014). Trenta anys després d'haver investigat els manuscrits del corpus de les Hekhalot, segueix considerant «tardà» el manuscrit N8128, fins i tot «d'inicis del segle xvi». En la datació dels manuscrits Schäfer sempre menciona Bet-Arie. Cf. SCHÄFER, *Synopse zur Hekhalot-Literatur*, VIII-X.
10. Cf. SCHÄFER, *Übersetzung der Hekhalot-Literatur III*, XII.
11. En *Synopse zur Hekhalot-Literatur* Hekhalot Zutarti comença al §335 en tots els manuscrits menys en el N8128 que ho fa al §336.
12. Cf. el quadre comparatiu de distribució de les obres místiques segons els manuscrits a SCHÄFER, *Synopse zur Hekhalot-Literatur*, XXIV-XXV.

En el manuscrit N8128 aquests paràgrafs són un complement inclòs intencionadament en Hekhalot Zutarti perquè es considerin part de l'obra. La llibertat d'incloure aquesta secció i altres ens mostra la mal-leabilitat no només de Hekhalot Zutarti sinó del conjunt d'obres místiques de les Hekhalot, sempre susceptibles de retocs, reordenacions, incusions, omissions, revisions i relectures dels místics que les copien i transmeten. Nosaltres valorem aquesta àmplia interpolació del manuscrit New York i altres afegits menors que eixamplen la panoràmica de Hekhalot Zutarti, i en el cas de Moisès és on trobarem la majoria de referències.

2. RELLEVÀNCIA DE MOISÈS EN HEKHALOT ZUTARTI

Moisès és mencionat en nou paràgrafs de Hekhalot Zutarti segons el manuscrit N8128.¹³ Els paràgrafs 336, 352 i 357 tenen els corresponents paral·lels en el corpus comú amb els altres manuscrits. La resta són exclusius del manuscrit que estudiem:¹⁴ els paràgrafs 340, 341 i 342, que combinen hebreu i arameu, són una breu interpolació on Moisès assumeix el major protagonisme de les revelacions del Sinaí i el pas del Mar Roig; els paràgrafs 388, 396 i 397 —dins la gran secció §376-406— mostren el protagonisme de Moisès supeditat a les aparicions del poderós àngel Metatron.¹⁵

La traducció alemanya de Schäfer és l'única que ofereix tots els paràgrafs on apareix Moisès, però sense oblidar que el manuscrit Oxford 1531 és el que marca la pauta de la traducció. Les dues versions angleses, també prioritzades pel mateix manuscrit, ometen la secció §376-406 on hi ha els tres paràgrafs que mencionen Moisès (§388, 396, 397). Els paràgrafs 340-342 sí apareixen traduïts en Morray-Jones, però Davila els omet de la traducció principal i els inclou en nota. Per aproximar-se críticament a aquest paràgrafs cal accedir personalment als manuscrits per comprovar les dificultats d'editar-los i després de traduir-los.¹⁶

13. Cf. Peter SCHÄFER (ed.), *Konkordanz zur Hekhalot-Literatur II* (TSAJ 13), Tübingen: Mohr (Siebeck) 1988, 438-439.

14. Una nova dada a favor de la personalitat del manuscrit.

15. Una dada comparativa interessant és que Moisès apareix només tres vegades en la més extensa i completa obra de Hekhalot Rabati: dues de forma indirecta (§234 i §293), i la tercera com a subjecte de la revelació dels secrets divins (§272) com mostra Hekhalot Zutarti.

16. Per exemple, l'edició de Hekhalot Zutarti de Rachel Elior omet els paràgrafs 376-406. Cf. Rachel ELIOR, *Hekhalot Zutarti* (Jerusalem Studies in Jewish Thought. Supplement I), Jerusalem: Magness Press – Hebrew University 1982, 30.

Hekhalot Zutarti segons el manuscrit N8128 atorga a Moisès un protagonisme major que en els restants manuscrits. A continuació comprovarem com ell revela formulacions misterioses de noms i com l'àngel Metatron li mostra una especial proximitat. De fet, Moisès destaca en aquestes peces místiques com el subjecte únic de grans revelacions divines —sobretot del nom de Déu—, inassolibles globalment per la resta dels humans però parcialment i progressivament abastables en la mesura que s'interioritzi i es compleixi el corpus escrit i oral que ell lliurà a Israel.

3. HEKHALOT ZUTARTI §336¹⁷

בשם יי' ברוך חכם הרזים.¹⁸

בשע' שעלה משה האלקים למדו ה'קב'ה

אל כל אדם שיהיה לבו שוגה

הזכר עלי¹⁹ אילו השמות כשם

כארי אבהאי האי מד מראות²⁰ סמו סלם אברי ואנביגון

שיתפשו בלבי כל מה שאני שומע ולמד

מקרא ומשמה הלכות ואגדות

ולא אשכח בעולם הזה ולא בעולם הבא

ברוך אתה יהוה למדני חוקיך

«En el nom de Déu! Beneït sigui el Coneixedor dels misteris!

Quan Moisès pujà vers Déu, el Sant beneït sigui, li ensenyà:

“Tot home que es confongui²¹

17. «Aufstiegsbericht (Hëbraisch, 3. Person): Gott offenbarte Mose mehrere Namen (*nomina barbarum*), deren Kenntnis vor dem Vergessen von Miqra, Mishna, Halakhot, und Aggadot bewahrt (Wechsel zur 1. Person); abschliessend Segensformel» (SCHÄFER, *Übersetzung der Hekhalot-Literatur III*, XVIII).

18. La frase encapçala Hekhalot Zutarti només en el manuscrit N8128.

19. הזכר עלי Lit.: «recordar damunt seu», que pel context vol dir «mencionar».

20. מראות (i no מראות com escriu equivocadament el manuscrit) és una fórmula màgica molt comuna dels Papirs màgics grecs (PGM II, 160 i paral·lels) que també apareix en Hekhalot Zutarti.

21. Lit: «Tot home que tingui el cor confús/equivocat». Halperin ho tradueix: «If anyone finds that his mind is becoming confused». Una traducció més lliure podria ser: «Tot home que es desviï» o «Tot home mancat de discerniment» en el sentit que la falta de discerniment provoca les desviacions del camí recte. La formació en Miqrà, Mixnà, Halakhot i Agadot, ajuda al discerniment i a no desviar-se.

ha de mencionar fins i tot aquests noms com el Nom:
בִּאֲרֵי אֲבֵהָאֵי הָאֵי מִדּ מִרְאֻת סִמּוּ סִלֵּם אֲבֵרִי. וְאֲנִיגוֹן׃.

Que es mantingui en el meu cor tot el que escolto i aprenc:
Miqrà i Mixnà, Halakhot i Agadot
per no oblidar-ho ni en el món present ni en el món futur.

Beneït siguis, YHWH, que m'ensenyes les teves lleis!»

El redactat del full 16-a del manuscrit New York conté el final de la gran obra Hekhalot Rabati que es clou amb la frase «Les Halakhot i Hekhalot Rabati han acabat» (§335,47-48). Seguidament, i amb un espai en blanc, llueix la capçalera: «En el nom de Déu! Beneït sigui el Coneixedor dels misteris!», un titular que obre Hekhalot Zutarti i que només apareix en el manuscrit que estudiem. L'encapçalament beneeix Déu com el Coneixedor dels misteris en majúscula (חֶכֶם הַרִיזִים) que enllaça amb l'aparició de Moisès, que pujant a les altures esdevindrà el coneixedor dels misteris en minúscula. Ell esdevé el primer protagonista de Hekhalot Zutarti perquè és el gran referent dels qui malden per aproximar-se a Déu de forma superlativa i per conèixer els seus secrets.

El paràgraf 336 ambienta magníficament l'escenari místic del corpus literari de les Hekhalot:²² ascensió celestial d'algú privilegiat (Moisès), revelacions divines, transmissió de missatge, fórmules místiques intel·ligibles, invocacions... Aquí s'evoca la teofania del Sinaí per senyalar que Moisès pujà al cel a rebre revelacions divines:²³ Moisès rep l'ensenyament explícit i directe de Déu d'una fórmula que nosaltres percebem com misteriosa, però que conté noms que han de ser recordats i mencionats «com el Nom», per tant, tenen a veure amb la divinitat i com accedir a ella. Són noms teúrgics, que pronunciant-los en veu alta i coneixent el seu significat, introdueixen el místic dins les esferes celestials. Els codis secrets revelats per Moisès obren l'entrada als palaus celestials (הִיכָלוֹת), però només els més preparats els desxifraràn i sabran utilitzar-los correctament.

L'apartat segueix amb una invocació que el místic proclama en primera persona i en veu alta. Expressa el desig de fidelitat interior i aprenentatge

22. «Los temas principales de que trata la literatura de *Hekhalot* son: ascensiones celestiales, revelación de secretos cosmológicos o de otro tipo, y método especial secreto de estudiar y memorizar la Torá» (NAVARRO, «Libro Hebreo de Henoc», 210).

23. Es tracta d'una agadà coneguda que es complementa amb una empremta misticoesotèrica. Cf. David J. HALPERIN, *The Faces of the Chariot. Early Jewish Responses to Ezekiel's Vision*, (TSAJ 16), Tübingen: Mohr (Siebeck) 1988, 288-307.

continu de la Miqrà (Escriptura), la Mixnà (Repetició), les Halakhot (Instruccions) i les Agadot (Exhortacions).²⁴ El tresor de coneixements revelats al Sinaí contingut en aquestes compilacions són la plataforma de llançament als espais celestials, i atesa la seva transcendència seran recordats pel místic en la vida terrenal i en l'altra vida.

«Beneït siguis, YHWH, que m'ensenyes les teves lleis!» és la invocació final que clou el paràgraf amb èmfasi, agraint l'ensenyament i l'aprenentatge de les lleis divines que els humans gaudeixen gràcies a la seva revelació en el mont Sinaí.

4. HEKHALOT ZUTARTI §340²⁵

כשעלה משה אל האלקים למדו הק' ב'ה'
על כל אדם [שלב] שוגה עליו
הזכר עליו אילו השמות האלה
איום יהוה צבאות אה בהה יה ביה יוהאל יהואל

אתם שמות הקדושים האלה פתחו פתחו לבי
כל מה שאני שומע בין בדברי תורה בין בכל מילי עלמא
יתנטרון בלבי ולא ישכח מני לעלם

«Quan Moïses pujà fins a Déu, el Sant beneït sigui, li ensenyà
que tot home que es confongui sobre Ell
ha de mencionar fins i tot aquests noms:

איום יהוה צבאות אה בהה יה ביה יוהאל יהואל.²⁶

Vosaltres, aquests noms santíssims, obriu, obriu el meu cor!
Tot el que escolto, ja siguin paraules de la Torà, ja siguin mots del món,
que restin protegides en el meu cor i no m'oblidi mai d'elles».

24. Hekhalot Rabati §234 fa un elenc molt semblant.

25. «Aufstiegsbericht (Hëbraïsch, 3. Person): Gott offenbarte Mose mehrere Namen (*nomina barbarum*), deren Kenntnis vor dem Vergessen heiliger und profaner Worte bewahrt (Wechsel zur 1. Person); vgl. 336» (SCHÄFER, *Übersetzung der Hekhalot-Literatur III*, XVIII).

26. Si considerem que en el manuscrit la *mem sofit* i la *sameq* es confonen, pot ser que איום correspongui al grec *Ayios*, una mala transcripció de *Agios* (sant). Aleshores tenim la fórmula «Sant Déu de l'Univers» (איום יהוה צבאות). Segons Scholem, els vocables יוהאל, יוהאל corresponen a noms antics de Metatron. Cf. SCHOLEM, *Jewish Gnosticism, Merkabah Mysticism, and Talmudic Tradition*, New York: Jewish Theological Seminary of America 1965, 41 n.20. 43.

A primer cop d'ull el fragment 340 sembla una repetició retocada del fragment 336, però es tracta d'una ampliació temàtica on Moisès revela un nou codi secret als místics. De fet, els paràgrafs 340-343 són un midraix místic sobre Moisès, un material propi del manuscrit N-8128 que el copista interpola intencionadament escapçant la introducció del relat dels quatre entrant al paradís del paràgraf 338 («Digué rabí Aquiba: “Érem quatre que entrarem al *pardes*....”») i que es reprèn al paràgraf 344.²⁷ Suposem que aquest material ascensional s'insereix com a pòrtic de precomprensió de l'episodi dels quatre personatges que ascendeixen al cel, dels quals només Aquiba aconsegueix contemplar el tron de la glòria.

L'esquema d'aquest paràgraf és el mateix que en el §336: ascensió celestial de Moisès, ensenyament de noms misteriosos, la seva transmissió, i una invocació personal final. El que varia és l'enunciat de noms, algun comprensible com יהוה צבאות יה, però junts formen una unitat indesxifrable pels no iniciats.

El més destacat és el diàleg personal que el místic estableix amb aquests noms en la seva invocació: «Vosaltres, aquests noms santíssims». A més de atribuir-los entitat pròpia a cadascun, els qualifica de santíssims i amb poder de penetrar el cor humà si se'ls invoca: «Obriu, obriu el meu cor!». Amb el prec dirigit als noms misteriosos de la divinitat, el místic demana un cor eixamplat per captar adequadament tot el que escolta, ja sigui revelat (Torà), ja sigui de la vida quotidiana. Tot plegat esdevé un tresor a guardar gelosament en el cor i a memoritzar amb la seva repetició.

5. HEKHALOT ZUTARTI §341²⁸

זה ספר חכמה ובינה ודעת ומחקורי
מעלה ומטה צפוני תורה
ושמים וארץ וסתרים שנתן אל משה בן עמרן
מדעות יה יה א{ח}היה²⁹ יא צבאות³⁰
אלקי ישראל וגלה לו בחרב שעולם עומד בה.

27. Per una aproximació actualitzada i en català d'aquest relat cf. Jordi CERVERA – Bàrbara VIRGIL et alii, «Els quatre entrant al *pardes*», *RCatT* 37/2 (2012) 497-513.

28. «“Historischer” Bericht: Gott offenbarte Mose auf dem Horeb das Buch der Weisheit un der Kenntnis himmlischer und irdischer Geheimnisse, mit dem Mose Wunder vollbrachte. Offenbarung Metatrons im Dornbusch (?) (Hebräisch, 3 Person; Schluss unklar).» (SCHÄFER, *Übersetzung der Hekhalot-Literatur III*, XVIII).

29. Elior edita אדריה enlloc de א{ח}היה. Cf. ELIOR, *Hekhalot Zutarti*, 22.

30. Scholem proposa llegir la fórmula יא צבאות com יהו צבאות per la transliteració que es fa del grec *Iao*. Cf. SCHOLEM, *Jewish Gnosticism, Merkabah Mysticism, and Talmudic Tradition*, 76.

ובה עשה משה את האותות והמופתים שעשה במצרים.

ובו הכה את המצרי

האש אשר בסנה.

וגללה עליו מטטרון שר סגי יהוה

שר צבא יהא. ואמר. משה משה

«Aquest és un llibre de saviesa, de comprensió, de coneixement dels escrutinis de dalt i de baix, de les claus de la Torà i del cel i la terra, dels secrets que donà a Moisès, fill d'Amran, coneixements de יה א {ה} היה יא צבאות
Déu d'Israel, que li revelà [a Moisès] a l'Horeb que el món se sosté en ella.³¹
Amb ella Moisès féu els senyals i les meravelles que s'esdevingueren a Egipte.

Amb ell³² colpejà els egipcis,
el foc de l'esbarzer;
se li revelà Metatron, príncep poderós de YHWH,
príncep dels exèrcits de YH', que digué: "Moisès, Moisès".³³

L'inici del paràgraf: «Aquest és un llibre de saviesa, de comprensió...» enllaça amb el paràgraf anterior on les «paraules de la Torà i els mots d'aquest món» formen no un llibre material sinó un Ensenyament preexistent del qual brolla tot, talment com la Saviesa que tracta el llibre grec del mateix nom, o el Logos de l'evangeli de Joan. Aquest Ensenyament —Torà— preexistent és la font d'on prové tota la revelació divina lliurada a Moisès, inclosa la Torà escrita.

Però el més rellevant aquí és el secret de conèixer els noms del Déu d'Israel. Malgrat aquest nou compendi de noms presenti algun vocable entenedor (יה i צבאות) el conjunt s'escapa a la comprensió del lector inexpert, perquè el coneixement de tot reposa en el nom de Déu, i la clau d'aquest coneixement rau en les combinacions de les seves lletres.³⁴

La traducció escrupolosa de Schäfer reconeix la dificultat de seguir el fil conductor del paràgraf.³⁵ Nosaltres optem per donar sentit al que hi ha escrit: on sorgeix la dificultat —que segons Schäfer són les partícules בו i בה— és on veiem la clau de lectura d'aquestes línies. Nosaltres hem traduït literalment

31. «En ella» es refereix a la תורה com l'Ensenyament preexistent.

32. «Amb ell» es refereix al Nom de Déu, poderós i present, que acompanya Moisès.

33. Ex 3,4.

34. Cf. Rajel ELIOR, *Misticismo judío. Los múltiples rostros de la libertad* (Estudios y Reflexiones 20), Buenos Aires: Ediciones Lilmod 2008, 60-61.

35. Davila omet aquests paràgrafs referents a Moisès perquè els considera tardans.

בה per «en/amb ella» i בו per «amb ell», perquè בה es refereix a l'Ensenyament —Torà— preexistent i בו es refereix al nom de Déu a través del qual Moisès obra els diferents prodigis. Amb aquesta interpretació el paràgraf pren més sentit, tot i que la locució «el foc de l'esbarzer» segueix aïllada com hem apreciat en el mateix manuscrit, on abans i després hi ha un lleu espai en blanc.³⁶

El final del paràgraf menciona Metatron, destacadíssim personatge angelical que es descriu amb cenyida claredat: «príncep poderós de YHWH, príncep dels exèrcits de Déu».³⁷ La seva rellevància arriba a tal grau que se'l descriu com l'àngel mediador del passatge de la bardissa (Ex 3,2) que utilitza el nom de YHWH per cridar: «Moisès, Moisès» (Ex 3,4).³⁸

En aquest paràgraf, l'àngel Metatron i l'Ensenyament —Torà— preexistent són dues emanacions privilegiadíssimes de Déu que acompanyaren Moisès en aquell moment i que segueixen acompanyant els místics en el seu anhel d'ascensió celestial.³⁹

6. HEKHALOT ZUTARTI §342⁴⁰

א'ר עקיבא השם ההוא
טרגול סגנאל
חתום חתום חתום

הדין שמיה רבא דפלג ביה משה ימא רבא
בשובר ירברב סגי בדיסקין מרא סחטי בר סאיי לביים.

«Digué rabí Aquiba: "Aquest nom
טרגול סגנאל
és segellat!, segellat!, segellat!"

36. Morray-Jones opina que la sintaxi tan desmanegada del paràgraf expressa que falten alguns mots. Cf. ROWLAND – MORRAY-JONES, *The Mystery of God*, 276 n.10.

37. Sobre Metatron cf. NAVARRO, «Libro Hebreo de Henoc», 215-217.

38. «A passage found in Ms. New York at the beginning of HekhZ [§341] states that it was Metatron who appeared to Moses in the bush» (ROWLAND – MORRAY-JONES, *The Mystery of God*, 523).

39. Els targums d'Èxode 3,2-4 faciliten la comprensió de l'escena que evoca aquest paràgraf.

40. «Einleitungsformel ('Aqiva); Mitteilung des Namens (Hebräisch, 3. Person); *nomina barbarum*; Mitteilung des Namens, mit dem Mose das Meer teilte (Aramäisch, 3. Person; "historische" Anspielung auf die Schilfmeer-Erzählung); *nomina barbarum*» (SCHÄFER, *Übersetzung der Hekhalot-Literatur III*, XIX).

Amb aquest gran nom separà —amb YH—⁴¹ Moisès el gran mar:
 «בְּשׁוּבָר יִרְבֶּרֶב סָגִי בְּדִסְקִין מְרָא סַחֲטִי בַר סֵאִי לְבִים».

Apareix rabí Aquiba, el personatge místic per excel·lència de l'obra Hekhalot Zutarti i de tot el corpus de les Hekhalot junt amb rabí Ismael.⁴² Les seves manifestacions irradien autoritat i les seves instruccions són determinants per fer un bon ascens celestial. Aquiba menciona un joc de paraules on destaca el nom final que transcrivim per *Sagnasgael*, que segons Deuteronomi Rabà 11,10 és el mestre escriba de tots els éssers celestials que revelà a Moisès el nom diví en l'esbarzer. Entre els setanta noms que rep Metatron apareix סַגְנִסְגָּאֵל (3Hen 18,11-12; HZ 414, 417, 418).⁴³

La menció del nom de l'àngel *Sagnasgael*, precedida per dues paraules misterioses i enllaçades melodiosament amb el nom de l'àngel, ha de tenir quelcom a veure amb la triple repetició de «segellat!», que més que un superlatiu, sembla que vulgui emfatitzar que són tres noms igual de segellats, és a dir, de difícilíssim accés. La menció de rabí Aquiba ha de llegir-se estretament amb el paràgraf anterior on el rabí místic explica als iniciats que Metatron també rep el nom que ell mateix indica.

El paràgraf 342 presenta una nova revelació de Moisès. Apareix una altra fórmula misteriosa però poderosíssima: «Amb aquest gran nom (הַדִּין שְׁמִיָּה רַבָּא) separà Moisès el gran mar...» i que hem d'enllaçar amb el paràgraf següent (§343): «Amb aquest gran nom (הַדִּין שְׁמִיָּה רַבָּא) aixecà murs alts d'aigua...». En l'entorn místic que descriu Hekhalot Zutarti aquest paràgraf no evoca la travessa meravellosa del Mar Roig, sinó el pas del gran mar celestial que cobreix el firmament damunt el qual hi ha les estances divines recreades a Hekhalot Zutarti en forma de santuari, on la presència gloriosa de YHWH es projecta en el Sant dels Sants.

La travessa del gran mar que el paràgraf 343 també recrea amb el viatge de Jonàs, és un preludi a l'episodi dels quatre entrant al paradís on els personatges travessen les aigües celestials i arriben al sisè i decisiu palau que té el

41. Traduïm בִּיה per «amb YH» per significar el manifest suport diví en obrar la proesa. Hi besllumem l'agadà sobre les dues teofanies de YHWH: la del mar Roig i la del Sinaí. En la primera YHWH es manifesta com un jove segons Ex 15,3 i en la segona es manifesta com un vell segons Dn 7,9. Cf. Alan F. SEGAL, *Two Powers in Heaven. Early Rabbinic Reports about Christianity and Gnosticism*, Leiden – Boston: Brill 1977, 33ss.

42. Aquiba i Ismael moriren l'any 135, martiritzats per continuar ensenyant la Torà malgrat la prohibició romana de fer-ho. Són els dos herois terrenals de la literatura de les Hekhalot.

43. Teresa MARTÍNEZ SÁIZ – Miguel PÉREZ FERNÁNDEZ, *Traducciones arameas de la Biblia. Los Targumim del Pentateuco. II. Éxodo* (Biblioteca Midrásica 34), Estella: Verbo Divino 2011, 16, n. 6.

seu paviment transparent damunt aquestes aigües.⁴⁴ Això provoca la confusió i caiguda de Ben Azai, Ben Zomà i Aher. Sols Aquiba supera la prova de les aigües i continua fins al setè palau.

7. HEKHALOT ZUTARTI §352⁴⁵

וקדיש עליונים⁴⁶ אומר כמראה בזק אנו רואין
ייה אומרי' בחלום חזיין אנו רואים כאדם"נביא
שרואה חזיין לילה. והמלכים שבארץ אומרים
עלוקא סתרגהים הוא ומה דאמרין עליה סתר גהום.
אלא אמ' ר' עקיבא כביכול כמותינו
הוא והוא גדול מכל וזהו כבודו שנסתר מפנינו
ומשה אומ' להם לאילו ולאילו. אל תבדקו בדברים אלא
שהוא יתברך במקומו לכך נאמר
ברוך כבוד יהוה ממקומו.

«El sant dels àngels de les altures⁴⁷ diu: “Veiem com una aparença de llampegueig”⁴⁸.

Els profetes diuen: «En somni tenim visions tal com l'home veu visions nocturnes».⁴⁹

Els reis que són a la terra diuen: “עלוקא del secret resplendent és Ell”. I què diuen d'ell?: “Secret resplendent!”.

Però digué rabí Aquiba: “Segons les nostres capacitats de mesurar Ell és més gran que tot i la seva glòria s'amaga davant nostre”.

Moisés digué a uns i a altres: “No investigueu aquestes coses”. Que Ell sigui beneït en el seu lloc com està dit:

“Beneïda sigui la glòria de YHWH des del seu lloc”⁵⁰.

44. Cf. CERVERA – VIRGIL et alii, «Els quatre entrant al *pardes*», 508-509.

45. «Beschreibung (Hebräisch, 3. Person) der unterschiedlichen Art, in der verschiedene Gruppen/Autoritäten (Engel, Propheten, Könige, Rabbi) Gott wahrnehmen. Höhepunkt und ausgleichenden Abschluss bildet die Empfehlung des Mose (2. Person Plural): Wie immer Gott (wahrzunehmen) ist, einzig der Lobpreis ist die angemessene Haltung vor ihm» (SCHÄFER, *Übersetzung der Hekhalot-Literatur III*, XIX-XX).

46. Dn 7,18.22.25.27 menciona קדישי עליונים: «sants de l'Altíssim».

47. Davila tradueix per «And the holy one of the most high ones» (DAVILA, *Hekhalot Literature in Translation*, 207 n.a). Schäfer tradueix «Der Heilig(st)e der Hohen sagt», i explica en nota que són els àngels: «Gemeint sind die Engel» (SCHÄFER, *Übersetzung der Hekhalot-Literatur III*, 23 n.1 i 2).

48. Ez 1,14.

49. Is 29,7; Jb 33,15; Dn 8,1.

50. Ez 3,12.

Aquest paràgraf ens mostra un repertori d'apreciacions sobre la possibilitat de veure Déu tractades prèviament en els paràgrafs 350 i 351. La primera observació la fa el «sant dels àngels de les altures» que és l'àngel Metatron, que gaudint de màxima proximitat amb Déu diu, en nom propi i en nom dels altres àngels: «Veiem com una aparença de llampegueig» (Ez 1,14). La citació d'Ezequiel que també es podria traduir per «Veiem com un llamp», descriu una visió lluminosa i fugaç, no quelcom perfilat i definit. En segon lloc, i seguint una categoria descendent, parlen els profetes que la seva visió de Déu són visions en somnis. En tercer lloc parlen els reis dient que Déu és un secret resplendent.

Hi ha un canvi de registre amb la intervenció d'Aquiba («Però digué rabí Aquiba») que dona una explicació determinant als místics que confien veure la divinitat: que la grandesa i la glòria de Déu s'amaguen als humans, és a dir, que no es pot veure Déu. Aquiba circumscriu les excessives pretensions humanes sempre condicionades per «les nostres capacitats de mesurar». Les categories mentals de la natura humana no poden comprendre l'Incompreensible, expressar l'Inexpressable, abastar l'Inabastable.

Moisès rebla el clau adreçant-se «a uns i a altres», és a dir, a tothom, sentenciant que no és cosa dels humans investigar aquestes coses, i que la seva tasca és la lloança divina «des del seu lloc»; aquesta és la màxima visió que els humans poden gaudir de la divinitat.⁵¹

8. HEKHALOT ZUTARTI §357⁵²

ברוך שמו הגדול והנורא החזק והאמין האדיר והאביר
שעינינו מייחלות לו ובשמו משביעין
השבעתי עליך מקליטו כשם
הספרים ממכניסי חיתא הת' נתורבב על עילת ספי מערה כיתורו כיתפרו.

51. «El dictamen final de Moisés no añade información sobre la apariencia de Dios o a la pregunta si puede llegar a verle, sino que crea el anticlímax al dictamen final de Aqiva: decisivo no es qué apariencia tiene Dios, sino que debe ser alabado “en su sitio”, es decir, donde siempre se encuentra y como siempre se le puede describir. La misión de los ángeles y de los hombres es alabar a Dios en la liturgia diaria. Ésta es la afirmación tradicional y característica de la literatura de las Hekhalot» (Peter SCHÄFER, *El Dios escondido y revelado* (Esprit 15), Madrid: Caparrós 1995, 73).

52. «Preis des göttlichen Namen (Hebräisch, 3 Person), übergehend in eine Beschwörung (1. Person) mit dem Namen Gottes (*nomina barbarum*: Griechisch) wie ihn verschiedene Autoritäten (Bileam, Mose, Todesengel, David, Salomo) überliefert haben» (SCHÄFER, *Übersetzung der Hekhalot-Literatur III*, XX).

בִּי לַעֲם אָמַר טוֹטִיפּוֹם פֶּאֱמוֹן שְׁמוֹ תוֹפִי תוֹפִי פּוֹסִי פִּימּוֹן שְׁמוֹ.
 מִשֶּׁהָ אָמַר סֵט שִׁיִּשׁ שְׁמוֹ וְכֵן מִ
 מִלֶּאֶךְ הַמּוֹת אָמַר סֵט שִׁיִּשׁ שְׁמוֹ.
 דּוֹד אָמַר אֲנִקְלוּתוֹס אֲנִקְלוּתִי מִן שְׁמוֹ.
 שְׁלֵמָה אָמַר אֲנִקְלוּתוֹת אֲנִקְלוּתִים אֲנִקְלוּתִימּוֹן חֲסַדְסִיהוּ יְהוֹת(ס) שְׁמוֹ.

וְנוֹקֵב שֵׁם יְהוָה לְכָל דִּי יִצְבִּי טַחְגוּ שְׁמוֹ
 שֶׁהוּא שֵׁם הַמְּפֹרֶשׁ וּפִירְשׁוֹהוּ וְנִקְבּוֹהוּ וְחִקְרוֹהוּ וּפִירוֹשׁ שְׁמוֹת שְׁלוֹ. יוֹנִית

«Beneït sigui el seu nom, gran i temible, fort, coratjós, majestuós i poderós,
 que els nostres ulls anhelien i que en el seu nom conjuren.
 Et vaig conjurar, מקליטו, com el nom⁵³
 הספרים מכניסי חיתא הת' נתורבב על עילת ספי מערה כיתורו כיתפרו

Balaam digué: “טוֹטִיפּוֹם פֶּאֱמוֹן és el seu nom. תוֹפִי תוֹפִי פּוֹסִי פִּימּוֹן és el seu nom”.
 Moïses digué: “סֵט שִׁיִּשׁ és el seu nom”.
 L'àngel de la mort digué: “סֵט שִׁיִּשׁ és el seu nom”.
 David digué: “אֲנִקְלוּתוֹס אֲנִקְלוּתִי מִן”⁵⁴.
 Salomó digué: “אֲנִקְלוּתוֹת אֲנִקְלוּתִים אֲנִקְלוּתִימּוֹן חֲסַדְסִיהוּ יְהוֹת(ס) és el seu nom”.

“Qui pronunciï el nom de YHWH...”;⁵⁵ a tothom qui està dempeus: טַחְגוּ és el seu nom”.
 Ell⁵⁶ és el Nom Inefable i ells l'han interpretat, l'han pronunciat i l'han escodri-
 nyat, però el significat dels seus noms és grec».

Abordem un dels habituals passatges de Hekhalot Zutarti on les fórmules i noms indesxifrables superen l'entramat del text, obligant-nos a ser prudents amb els comentaris. El paràgraf 357 inicia un extens repertori de revelacions de noms divins que arriba fins el paràgraf 367.

El narrador del discurs, i que comunica el primer conjur, és Aquiba.⁵⁷ Ell continua revelant conjurs pronunciats per Balaam, Moïses, l'àngel de la mort, David i Salomó, i adverteix la fatalitat d'utilitzar-los de manera inapropiada.

53. «Each sequence contains words with a definite Greek sound, possibly derived from some Greek *epiklesis* or invocation» (SCHOLEM, *Jewish Gnosticism, Merkabah Mysticism, and Talmudic Tradition*, 81).

54. Analitzant aquest paràgraf amb Noam Mizrahi coincidim en llegir el terme grec *anakolitos* en אנקוליתוס.

55. Cf. Lv 24,16. Malgrat la majoria de traduccions diguin «blasfemar», el grec diu «mentonar» (ὀνομάζω). La versió anglesa de la Tanak tradueix «pronounce». Tanmateix, el que és definitiu és que aquest morirà apedregat.

56. «Ell» és el nom de YHWH, que és el Nom Inefable.

57. El discurs d'Aquiba comença a §353.

Retrocedim al paràgraf anterior (§356) on es marquen els límits d'accés al món diví: després d'una visió espectacular dels quatre vivents (*Hayyot*) es sentència que Déu roman inefable; això no obstant, es pot conèixer el seu nom i adreçar-li conjurs, per això es proclama: «Beneït sigui el seu nom pels segles dels segles». Pel mateix motiu §357 comença magnificant el nom diví: «Beneït sigui el seu nom, gran i terrible...».⁵⁸

Malgrat es mencioni amb naturalitat la praxi dels conjurs («en el seu nom conjurem») i es concretin algunes fórmules pronunciades per personatges destacats —inclòs l'àngel de la mort—, s'adverteix dels seus perills citant l'Escriptura: «Qui pronuncii (malparli, blasfemi) el nom de YHWH morirà apedregat» (Lv 24,16). La raó és definitiva: es tracta del Nom Inefable de Déu (שהוא שם המפורש). Però la cloenda és desconcertant: el grec ajudarà a entendre el significat dels mots emprats en els conjurs.⁵⁹

9. HEKHALOT ZUTARTI §388⁶⁰

למה נקרא סגנוגאל
שכל גינזי החכמה מסורין בידו
וכולם נפתחו לו למשה בסיני
עד שלמד בארבעים יום כשהוא עומד בהר
תורה בשבעים פנים של שבעים לשון.
הלכות בשבעים פנים של שבעים לשון.
שמועות בשבעים {לשון} פנים של שבעים לשון.
הגדות בשבעים פנים של שבעים לשון.
תוספות בשבעים פני' של שבעים לשון

וכיון שכלו לו ארבעים יום נשתכחו לו כולן בשעה אחת
עד שקרא הק'ב'ה' ליפיה שר התורה
ונתנו למשה במתנה. שנ' ויתנם יהוה אלי'.

58. «Man kann Gott zwar nicht sehen, aber seinen *Namen* kennen und, wie der folgende Paragraph ausführt, mit diesem Namen Beschwörungen durchführen» (SCHÄFER, *Übersetzung der Hekhalot-Literatur III*, 34 n.83).

59. Gershom Scholem opinava que aquesta remarca sobre el grec mostra que el transmissor era conscient de la procedència d'aquests noms. Per Scholem, l'element grec, o almenys la seva imitació, es manifesta a través de les llargues llistes de noms secrets o de paraules que trobem a Hekhalot Zutarti. Cf. SCHOLEM, *Jewish Gnosticism, Merkabah Mysticism, and Talmudic Tradition*, 82.

60. «Erklärung des Engelnamens SGNZG'L/SGNSG'L, des Fürsten der Weisheit; Moses Lernen und Vergessen der schriftlichen und mündlichen Tora auf dem Sinai; erst mit Hilfe des Engels YPYPH, des Fürsten der Tora, gelingt es Mose, sich vor dem Vergessen der Tora zu bewahren» (SCHÄFER, *Übersetzung der Hekhalot-Literatur III*, XXII).

ואחר כך נתקיימה בידו ולא נשתכחו לו למשה
שנ' זכרו תורת משה עבדי.
וכתי עלה לי ההרה והיה שם ואתנה לך
את (לוחות) האבן התורה והמצוה.
וכתי ואותי ציוה יהוה בעת ההיא ללמד
את חוקים ואת משפטים. אילו הגדות ותוספות

«Per què s'anomena *Sagnazrael*?

Perquè tots els amagatalls de la saviesa són al seu abast,
i tots se li han obert a Moisès en el Sinai
mentre romania en la muntanya durant 40 dies fins que aprengué
Torà en les 70 versions de 70 llengües,
Halakhot en les 70 versions de 70 llengües,
Tradicions orals en les 70 versions de 70 llengües,
Agadot en les 70 versions de 70 llengües,
Tosafot en les 70 versions de 70 llengües.

Tot el que s'esdevingué en 40 dies li feren oblidar en una hora,
fins que el Sant beneït sigui, cridà *Yefifiah*, príncep de la Torà,
i li va donar⁶¹ a Moisès a tall de regal, com està dit: «I YHWH me les donà».⁶²
Després de fer-se realitat⁶³ a Moisès en les seves mans no se li oblidaren, com
està dit:

«Recordau la Torà de Moisès el meu servent».⁶⁴
Està escrit: «Puja a mi a la muntanya i estigues allí que et donaré
[les taules] de pedra de la Torà i els manaments».⁶⁵
Està escrit: «A mi m'ordenà YHWH en aquell temps d'ensenyar
els decrets i prescripcions»,⁶⁶ aquestes Agadot i Tosafot».

Apareix de nou l'àngel *Sagnazrael* (*Sagnasrael* a §342). Fent honor al seu nom, ensenya tots els «amagatalls»⁶⁷ de la saviesa a Moisès durant els 40 dies d'aprenentatge en la muntanya del Sinai.⁶⁸ Els fruits són extraordinaris: la memorització no només de la Torà escrita sinó també de les Halakhot

61. El verb és un plural (נתנו), però la lògica és que sigui singular. El plural podria referir-se a l'agadà on els àngels ompliren de regals Moisès abans de descendir de les altures, o també al-ludir a tot el que se li lliurà: Torà, Halakhot, Xemuot, Agadot, Tosafot.

62. Dt 10,4.

63. Més apropiadament seria «després de tenir-les Moisès en les seves mans».

64. Mal 3,22.

65. Ex 24,12.

66. Dt 4,14.

67. *Sagnazrael* significa «Amagatall de Déu», de la rel גנז (amagar).

68. El paràgraf anterior (§387) l'anomena «príncep de la saviesa» (סגנוגאל שר החכמה).

(Instruccions), Xemuot (Tradicions orals), Agadot (Exhortacions) i Tosafot (Afegits). Les setanta versions de cada bloc de material revelat que Moisès aprèn és una xifra recurrent en les agadot del Sinaí que trobem sobretot en el tractat Shabbat del talmud de Babilònia. Es tracta de magnificar no solament l'esdeveniment sinó l'expansió del mateix.⁶⁹

El més sorprenent del paràgraf és l'oblit tan ràpid que sofreix Moisès («li feren oblidar en una hora») que recull una altra agadà que trobem en l'obra Ma'ayan Hokhma on la visió d'àngels terrorífics provocà l'oblit de Moisès. Com en el nostre paràgraf, l'assistència de l'àngel *Yefifiah* li recordà de nou tot el que havia après i memoritzat.⁷⁰ *Yefifiah* (bellesa de Déu) és l'àngel que consolida l'ensenyament de *Sagnazrael* i que garanteix la seva transmissió amb el lliurament de les taules de pedra. *Yefifiah*, com *Sagnazrael*, són dos dels setanta noms que rep Metatron. De nou, com en el paràgraf 341 que explica el passatge de la bardissa, la mediació angelical substitueix la presència divina.⁷¹

10. HEKHALOT ZUTARTI §396⁷²

והנער⁷³ זה שר שנכתב בשבע קולות בשבע אותיות
 בשבעים שמות בששה על ששה
 ונתון בסתרי סתרים בפילאי פלאים
 בחדרי חדרים ומשמש לפני אש אוכלה אש
 ולא נתן לא לאדם ולא לשם לא לאברהם לא ליעקב
 אלא למשה בלבד.

69. «Cada acte de parlar que sortí de la boca de l'Altíssim es dividí en setanta llengües»; «Així com un mall esmicola la roca en molts fragments (Jr 23,29), cada paraula que surt de la boca del Sant, beneït sigui, es divideix en setanta llengües» (TB Shab 88b).

70. Cf. HALPERIN, *The Faces of the Chariot*, 305-306. Shmuel Yosef Agnon, premi Nobel de literatura de l'any 1966, compilà moltes agadot. En la novel·la traduïda al castellà amb el títol *Huésped para una noche* explica el combat d'àngels amb els nadons hebreus abans de néixer, que reben un cop en la boca que els fa oblidar la Torà, deixant-los com a senyal de l'atac la fissura del llavi superior. Cf. ANATOLE FRANCE – MIGUEL ÀNGEL ASTURIAS – YASUNARI KAWABATA – SHMUEL YOSEF AGNON, *Los premios Nobel de literatura. Tomo XII*, Barcelona: Plaza & Janés 1979, 1862.

71. El paràgraf menciona els 70 noms de Metatron.

72. «Metatron-Stück, der Anfang (die verschiedenen Darstellungsweisen seines Namens) ähnlich 389; die besondere Offenbarung des Gottesnamens an Mose; Warnung Moses vor Metatron» (SCHÄFER, *Übersetzung der Hekhalot-Literatur III*, XXII).

73. «והנער steht in der Synopse irrtümlich am Ende des vorangehenden Paragraphen» (SCHÄFER, *Übersetzung der Hekhalot-Literatur III*, 119 n. 2).

ומשה אמר לפני אדון כל העולמי
אם אין פניך הולכים אל תעליני מזה.
ואדון כל העולמים הזהיר למשה שישמור מפניו
שנא' השמר מפניו

זהו שנכתב באות אחת שבו נבראו שמים וארץ
וחתומים בטבעת אהיה אשר אהיה.
זהו השר שנכתב בשש ובשבע ובעשרים ושתים

«El Menor és aquest príncep que s'escríu amb 7 veus, 7 lletres,
70 noms de 6 en 6;
i el que li és donat en el secret dels secrets, en la meravella de les meravelles,
en la cambra de les cambres; i qui serveix davant del foc consumidor de foc,
no ho ha donat a Adam, ni a Sem, ni a Abraham, ni a Isaac, ni a Jacob,
sinó únicament a Moisès.

I Moisès digué davant del Senyor de tots els móns:
“Si no véns tu mateix, no em facis sortir d'aquí”.⁷⁴
I el Senyor de tots els móns advertí Moisès que es guardés davant d'ell,⁷⁵
com està dit: “Guarda't del seu rostre...”.⁷⁶

Ell⁷⁷ és el que s'escríu amb una lletra, que amb ell van ser creats i segellats els
cels i la terra amb l'anell אהיה אשר אהיה.⁷⁸
Aquest és el príncep que s'escríu amb 6, amb 7, amb 22 [lletres?].

La figura del נער apareix des del paràgraf 384, repetint diverses vegades
que és l'àngel Metatron.⁷⁹ Schäfer tradueix נער per «Jüngling» i Morray-Jones
parla de «Youth». Nosaltres preferiríem la transcripció *Na'ar* per subratllar la
rellevància del nom, però optem per «Menor» a fi d'argumentar millor el seu

74. Ex 33,15.

75. «Davant d'ell» pot fer referència simultàniament a Déu i al Menor (el protagonista del paràgraf) que és Metatron, segons indica Ex 23,20-21 que menciona l'àngel enviat per Déu que porta el seu nom.

76. Ex 23,21.

77. «Ell» es refereix al Menor.

78. És la fórmula «Jo sóc el qui sóc» (Ex 3,14).

79. «*Na'ar* means in Hebrew not only “youth”, but also “servant”; and it can be proven that it was in this capacity, as servant before the throne or in the celestial tabernacle, and not because of his youth as compared to the age of the highest angels, that Metatron was called *Na'ar*» (SCHOLEM, *Jewish Gnosticism, Merkabah Mysticism, and Talmudic Tradition*, 50)

rol celestial i el lligam amb Metatron.⁸⁰ Una primera informació cabdal del vincle entre el Menor i Metatron és que נער és el nom amb què Déu anomena Metatron segons apareix a 3Henoc 3,2.⁸¹

El §396 expressa amb numerologia el nom del Menor: «7 veus, 7 lletres, 70 noms de 6 en 6». El nom de 7 lletres és Metatron i els setanta noms són els noms de Metatron que es ressenyen en el paràgraf 387.⁸² Aquest Menor gaudeix de revelacions especialíssimes davant el foc abrusador de Déu i que ha transmès a Moisès en exclusiva.

El paràgraf ens situa en les revelacions del Sinaí on Moisès aprofita per reclamar més proximitat de Déu: «Si no véns tu mateix, no em facis sortir d'aquí».⁸³ La resposta divina marca distàncies amb Moisès demanant-li una obligada reverència com senyala la frase de l'Escriptura «Guarda't del seu rostre» (Ex 23,21), que ha de ser llegida en el seu context escripturístic on mostra que cal guardar-se de l'àngel enviat i no de Déu:

Jo envio un àngel davant teu perquè et guardi pel camí i et faci entrar al lloc que t'he preparat.²¹ Respecta'l (השמר מפניו) i escolta la seva veu. No li siguis rebel; ell no perdonaria les vostres infidelitats, perquè porta el meu nom (כי שמי בקרבו) (Ex 23, 20-21 BCI).

Un cop delimitada la gran i única mediació de la presència divina, continuen els enigmes per descriure el seu nom, desxifrabable només pels místics coneixedors dels codis de lectura al voltant de la fórmula אֱהִיָּה אֲשֶׁר אֱהִיָּה. Malgrat que en primera instància sembli referir-se a Déu creador de tot, està citant un personatge que acompanya Déu de bell principi que és el Menor.⁸⁴ Per entendre la seva rellevància només mencionarem el passatge de 3Henoc on Metatron, el Menor, és anomenat יהוה הקטן «YHWH menor/petit» (3Hen 12, 5), entronitzat en l'entrada del setè palau en una rèplica del tron diví.⁸⁵

80. Cf. Tomás GARCÍA HUIDOBRO, *La Carta a los Hebreos. Una visión desde las teologías del Templo* (Biblioteca de Estudios Bíblicos minor 23), Salamanca: Sígueme 2014, 75-78.

81. 3Hen 3,2: «Me respondió [Metatron]: —Tengo setenta nombres, que corresponden a las setenta lenguas existentes en el mundo, y todos ellos están basados en el nombre de mi rey, el Santo, bendito sea, pero mi rey me llama "joven"» (NAVARRO, «Libro Hebreo de Henoc», 223).

82. De fet, Metatron (מטטרון) són sis lletres, però també se'l menciona Mitatron (מיטטרון) que sí posseeix set lletres.

83. Cf. Ex 33,15. El text masorètic diu «no ens facis sortir» (אֶל־תַּעֲלֵנוּ) i el Targum també s'expressa en plural. Però la Septuaginta ho diu en singular (μή με ἀναγαγῆς) com trobem en aquest paràgraf per circumscriure la proximitat amb Déu a Moisès.

84. La raó teològica d'aquesta figura que col·labora en la creació seria que Déu no pot crear res imperfecte.

85. La visió del נער הנער «santuari menor» on hi ha el Menor assegut en una rèplica del tron de la glòria provocà l'heretgia d'Elixa ben Abuya (Aher) sobre els dos poders en el cel (NmR 7,11;

La lletra que permet construir el seu nom és la *he* segons Morray-Jones.⁸⁶ També explica que el nom אהיה אשר אהיה es refereix al Menor i al seu Mestre, que tenen el mateix nom. El primer אהיה és el Sant i el segon אהיה és el Menor. Aleshores el Menor fa de mediador i manifesta la glòria del Sant, de qui és en part semblant i en part dissemblant, atès que la relació dels dos en «Jo sóc el qui sóc» expressa alhora identitat i diferència.⁸⁷

El paràgraf acaba tal com ha començat: amb descripcions numèriques identificables: les sis lletres corresponen al nom del «príncep» Metatron (מטטרון), les set lletres poden ser el nom de *Sagnasgaël* (o *Sagnazgaël* o *Sasangiel*),⁸⁸ i les vint-i-dues lletres són l'alfabet hebreu que permet construir vint-i-dos noms amb una lletra de la Torà (cf. §364).⁸⁹

11. HEKHALOT ZUTARTI §397⁹⁰

זהו השר יופיאל יהד {?} יאל קוראים לו. ובאותות קדושים קוראים לו.
מטטרון קוראים לו.

ססנגיאל יה יהו חי הורה הו יה יה יה היה חי הוגף הא הוג לרפאת
גתש תלת חכמו גיה קדוש קנגנאל קנגי(ה)אל הוא הא ויה היה כגי
היה דעל תגא מפרש זה.

שמו הגדול שנמסר למשה {מ} בסיני מפי אל נאמן ועלוב
ומפי משה נמסר ליהושע ויהושע לזקנים
ומזקנים לנביאים. ומנביאים לאנשי כנסת הגדולה
ומהם לעזרא ומעזרא להלל
ומהלל היה טמון עד שבא ר' אבהו ואמר
זה שמי לעולם.

ניטס העיפון מקדרגש כת רווספדמון קיטוס ויוסיטום ויוסיטום גרמסטון קוריס וקרדירום
יהוה זה שמי הגדול

Merkabah Shelemah 40a). Cf. ROWLAND – MORRAY-JONES, *The Mystery of God*, 255-256. SCHOLEM, *Jewish Gnosticism, Merkabah Mysticism, and Talmudic Tradition*, 49.

86. Cf. ROWLAND – MORRAY-JONES, *The Mystery of God*, 523 n.103. També podria referir-se a la *yod*, perquè apareix parcialment en la grafia de tot l'alefat.

87. Cf. ROWLAND – MORRAY-JONES, *The Mystery of God*, 523.

88. §397) ססנגיאל, §388) סגנזגאל, §342) סגנסגאל.

89. Sant Jeroni fa aquest comentari sobre la xifra 22: «Així com són vint-i-dues les lletres amb les quals escrivim en hebreu tot el que parlem i en les seves inicials es comprèn la veu humana, així es compten vint-i-dos rotlles, amb els quals gairebé com amb les lletres i els exordis s'educa en la doctrina de Déu la infància tendra i encara lactant del baró just.» (SAN JERÓNIMO, *Obras completas II. Comentario a Mateo y otros escritos* (BAC 624), Madrid: Biblioteca Autores Cristianos 2002, 457).

90. «Metatrons Namen; Offenbarung des Namens an Mose, der ihn an Josua weitergab. Die folgende Traditionskette analog zu den *Pirque Avot*; danach folgen weitere Namen; besondere Stellung des Fürsten (= Metatron)» (SCHÄFER, *Übersetzung der Hekhalot-Literatur III*, XXIII).

יה שמו

יהו שמי זה כבודי

הוא השר שר הפנים וכל מלאכי השרת עומדים לפניו

זהו השר הגדול הוא השר על כל השרים ושר על רבנים ואלפי שאנן⁹¹

ועומד לפני מי שהתעלה על כל אלהים מעלה למרום

«Aquest és el príncep que anomenem *Yofiel Yehadiel*; l'anomenem amb lletres santes.⁹²

L'anomenem *Metatron*

ססנגיאל⁹³ יה יהו חי הורה הו יה יה יה היה חי הוגף הא הוג לרפאת

גתש תלת חכמו גיה קדוש קנגנאל קנגי(ה)אל הוא הא ויה היה כגי

Damunt la corona⁹⁴ hi ha el Nom Inefable.

Aquest és el gran nom transmès a Moisès en el Sinaí per la boca de Déu fidel i submís.⁹⁵

Per la boca de Moisès es transmeté a Josuè, i de Josué als ancians,
dels ancians als profetes, dels profetes als homes de la gran assemblea,
i d'ells a Esdres, d'Esdres a Hillel,

i de Hillel quedà inaccessible fins que arribà rabí Abbahu i digué:

«Aquest és el meu nom per sempre»:⁹⁶

ניטס העיפון מקדרגש כת רווספדמון קיטוס ויוסיטום ויוסיטום גרמסטון קוריס וקרדירום

יהוה, aquest és el meu gran nom.

ה' és el seu nom.

יהוה és el meu nom; aquesta és la meva glòria.

Ell és el príncep, príncep de la presència i tots els àngels de la cort romanen davant seu.

Aquest és el gran príncep, príncep sobre tots els prínceps, príncep sobre «multituds i miríades»,⁹⁷

que roman en les altures enlairat per damunt de tots els àngels». ⁹⁸

91. Schäfer proposa llegir שְׁנָאן, tal com apareix en el Sl 68,18: רבתיים אלפי שְׁנָאן. Cf. SCHÄFER, *Übersetzung der Hekhalot-Literatur III*, 123.

92. En hebreu «lletres» és femení i «santes» està escrit en masculí, però ho homologuem per facilitar la lectura.

93. Cf. els tres noms d'àngels en la nota 88.

94. Segons Morray-Jones la corona és la fórmula אהיה אשר אהיה (Ex 3,14). Cf. Rowland – Morray-Jones, *The Mystery of God*, 523.

95. «Déu fidel i submís» (אל נאמן ועלוב) no pot referir-se a YHWH; és una hendíadis que qualifica Metatron com Déu lleial i obedient a YHWH.

96. Ex 3,15.

97. Sl 68,18.

98. Literalment diu «déus» (אלהים), però es refereix als àngels més superiors.

Metatron acapara el protagonisme amb un nou repertori de títols des de l'inici del paràgraf: príncep, *Yofiel Yehadiel* (bellesa de Déu i estimat de Déu),⁹⁹ i *Sasangiel*¹⁰⁰ que precedeixen una llarga llista de noms que, malgrat un cop més captem algun mot, el seu sentit complet s'escapa als no iniciats.

Però damunt de Metatron hi ha la corona, el signe de l'excelsa majestat divina, i damunt seu, llueix el Nom Inefable. L'escena ens remet al tron de la glòria on resplendeix aquesta corona exhibint el Nom de la divinitat.¹⁰¹ El Nom Inefable és una emanació de Déu perceptible pels humans, l'única fita que el místic pot atènyer, car la visió pura de Déu és impossible.

La revelació de Déu en el Sinaí a través del seu gran nom es transmeté a Moisès per boca «de Déu fidel i submís» que és Metatron, i Moisès ho transmeté gelosament a Josuè, ell als ancians, ells als profetes, ells als homes de la gran assemblea, ells a Esdres, i ell a Hillel en el segle I aC, quan s'ometé la pronunciació del Nom fins que rabí Abbahu proclamà YHWH com el nom genuí de Déu: «Aquest és el meu nom per sempre» (Ex 3,15), acompanyat d'una nova secció de termes misteriosos.¹⁰²

Seguidament apareix una solemne proclamació del propi Metatron. En primer lloc afirma que יהוה és el seu «gran nom», però el seu gran nom complet és יהוה הקטן (cf. §396), el «celestial viceregent» com l'anomena Morray-Jones.¹⁰³ En el context de les Hekhalot, el Tetragrama esdevé el nom de Déu revelat a Israel i desplegat per Metatron, però la plenitud de Déu s'amaga rere aquesta extraordinària revelació.

En segon lloc aclareix que «יה» és el seu nom». Parla en tercera persona per referir el nom amb que Israel anomena Déu. La fórmula sintetitzada del Tetragrama יהוה és com es pronuncia el nom de Déu i que el manifesta només veladament. Pronunciar el nom de la divinitat té, per la mentalitat mística, connotacions teúrgiques, per això és inconcebible articular el seu nom complet. Per això יה segueix sent la manera de pronunciar el nom de Déu, silenciats fins rabí Abbahu.

99. El TgPsJon Dt 34,6 menciona מיטטרון ויופיאל ואוריאל ויפהפיה רבני חכמתא (Mitatron, Yofiel, Uriel i Yephifiah).

100. Vegi's §396.

101. «*Taga* (תג), the crown, represents the crown on which the ineffable name is engraved» (Scholem, *Jewish Gnosticism, Merkabah Mysticism, and Talmudic Tradition*, 54).

102. El paràgraf utilitza les conegudes cadenes de transmissió de la Torà oral (cf. Mixnà Ab 1,1) que adapta al context místic. El callament del nom de Déu fineix amb Abbahu, en la Cesarea de Mar del segle IV. Halperin opina que hem de pensar en un redactor proper al rabí que li atribueix el rol de mestre dels misteris dels ancians. Cf. HALPERIN, *The Faces of the Chariot*, 259.

103. Cf. ROWLAND – MORRAY-JONES, *The Mystery of God*, 501.

Per últim, Metatron declara que «יהו» és el meu nom, aquesta és la meua glòria». El nom de *Yaho* és el nom més primitiu de Metatron segons Scholem, i per tant el més tradicional.¹⁰⁴ Si יהוה era el seu «gran nom», és a dir, el nom amb que Déu anomena Metatron, יהו és només el seu «nom», és a dir, la fórmula amb que l'anomenen els humans.¹⁰⁵

El paràgraf conclou amb una exaltació de Metatron en tercera persona, menys desconcertant que les anteriors semblances de noms amb Déu. La seva condició de príncep entre els prínceps celestials arrodoneix una increïble sublimació del personatge.¹⁰⁶

A TALL DE SÍNTESI

Hem fet un pas més en la traducció i presentació de Hekhalot Zutarti.¹⁰⁷ Aclarir el tema de Moisès permet esguardar el vast món místic de les Hekhalot per una nova i petita finestra. Podíem haver fet comentaris més exhaustius però l'article s'hagués allargat excessivament allunyant-nos de l'objectiu principal de presentar el text hebreu i la traducció al català.

Són nombrosos els interrogants que susciten els paràgrafs estudiats: el significat de les frases misterioses i les seves intencions teúrgiques, les atribucions quasi divines de Metatron i les seves denominacions pràcticament idèntiques amb la divinitat, la temàtica dels conjurs... No obstant això, hem focalitzat l'atenció en Moisès que ha estat el nostre caminador per Hekhalot Zutarti de bell principi.

En primer lloc, constatem que aquesta tradició mística contempla Moisès com el revelador de misteris que permeten accedir als espais celestials. En segon lloc, Moisès apareix sovint acompanyat de Metatron, establint una

104. Cf. GARCÍA HUIDOBRO, *La Carta a los Hebreos. Una visión desde las teologías del Templo*, 78-80.

105. En un primer moment vam interpretar més literalment aquests noms: 1) El «gran nom» de Déu és YHWH. És així com ell es revela i com ell s'autoanomena. YHWH és el nom impronunciable i inefable que mostra la inefabilitat divina. Moisès és l'únic que ha tingut la revelació completa del nom YHWH. 2) Del nom de YHWH els humans escriuen, mencionen i capten la meitat: YH. 3) Els místics només contemplaran de YHWH la part que correspon a YHW, i que mostra la glòria divina, que no correspon a la plenitud del seu ésser sinó a tres quarts parts.

106. Daniel Abrams comenta l'altíssim estatus que certes tradicions antigues concedeixen a Metatron fins al punt que «Metatron is identified with God, bridging all the gaps between humanity and God». Cf. Daniel ABRAMS, «The Boundaries of Divine Ontology: The Inclusion and Exclusion of Metatron in the Godhead», *Harvard Theological Review* 87/3 (1995), 291-321, 293.

107. Cf. els dos estudis previs CERVERA – VIRGIL et alii, «Els quatre entrant al parden»; i CERVERA – VIRGIL, «“Veure el Rei en la seva bellesa” (HZ 407-412)», *RCatT* 38/1 (2013) 189-208.

relació que podríem sintetitzar amb paraules de David Halperin: Si Metatron és un «YHWH menor», també és un «Moisès major».¹⁰⁸

Seguint les comparances podem concloure que si Metatron és un «Moisès major», Moisès és un «Metatron menor».¹⁰⁹ Hekhalot Zutarti deixa Moisès superbament enlairat.

108. Cf. HALPERIN, *The Faces of the Chariot*, 426-427.

109. Sobre la divinització de Moisès trobem tradicions antigues a 4Q374 que menciona Moisès fet com Déu (לאלוהים). L'obra l'*Exagôgê* de l'escriptor grec Ezequiel el Dramaturg (s. II aC) descriu Moisès entronitzat al Sinaí, una imatge que Van der Horst defineix com «an anthropomorphic hypostasis of God himself». Cf. Pieter Willem VAN DER HORST, «Some notes on the Exagoge of Ezekiel», en Pieter Willem VAN DER HORST (ed.), *Essays on the Jewish World of Early Christianity*, Fribourg: Éditions universitaires de Fribourg 1990, 72-93. GARCÍA HUIDOBRO, *La Carta a los Hebreos. Una visión desde las teologías del Templo*, 89-90.